

AVRUPALILAŞMA KAVRAMI ve TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ

Ömer Uğur¹
Metin Aksoy²

ÖZ

Avrupalılaşıma kavramı, özellikle son dönemde Avrupa bütünleşmesi çalışmalarında üye ülkeler ve aday ülkelerin ulusal politikaları, siyasal ve kurumsal yapılarının Avrupa düzeyinde oluşan politikalardan nasıl ve ne derece etkilendiği üzerine odaklanmış durumdadır. Avrupalılaşıma AB’nin normları, kuralları ve değerleri ile ulusal politikalarının ve politika yapma sürecinin organizasyonel mantığının bir parçası haline geldiği uyum sürecini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, AB ve ulusal düzey arasında ortaya çıkacak uyum derecesi, üye ülkedeki direnç noktalarının üstesinden gelebilecek kolaylaştırıcı kurum ve aktörlerin de yardımıyla ulusal düzeyde bir değişime neden olacaktır. Avrupalılaşıma, AB üyesi ülkeler gibi aday ülkeler için de AB norm, değer ve standartlarına uyum sağladığı bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Helsinki Zirvesi’nden sonra diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de AB üyeliği, belirlenen koşullar ve normlar çerçevesinde Avrupalılaşımanın oluşturduğu bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu makalede, Türkiye’nin Helsinki Zirvesiyle AB genişleme politikasına resmen dâhil olmasından sonra, her ne kadar son dönemde bu durum yavaşlamış bile olsa, Avrupalılaşımanın demokratikleşme süreci için önemli bir itici güç olduğu; yapılan reformlar için yasal ve siyasal bir zemin hazırlamanın da ötesinde bir meşruluk kaynağını meydana getirdiğinin altı çizilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşıma, Avrupa Birliği, Türkiye, Demokratikleşme.

THE CONCEPT of EUROPEANIZATION and EFFECTS of TURKEY’S DEMOCRATIZATION PROCESS

ABSTRACT

The concept of Europeanization, especially in recent years has focused on the impact of the policy at the European level on national political and institutional structure of member states and candidate states. The Process of Europeanization refers to a set of process in which the EU norms, rules and values becomes a part of logic of the national political structures and public policies. In this context, the misfit between the EU and national level gives rise to adaptational pressure on member states and the existence of mediating institutions and actors which can overcome veto points in the country can lead to an increased likelihood changes at the national level. At the same time Europeanization refers to a changing process through EU norm, values and standars not only EU membe states but also candidate states. After the Helsinki Summit, as in other candidate countries for EU membership in Turkey constitutes a pressure factor that creates the conditions and standards specified in the framework of Europeanisation. In this article, although this has slowed recently, it has been outlined that Europeanization has been an important driving force for the democratization process in Tukrye and it formed a legitimate source betond draw up a legal and political basis for reform.

Keywords: Europanization, The European Union, Turkey, Democratization.

Makale Geliş Tarihi: 12.12.2015

Makale Kabul Tarihi: 29.12.2015

¹Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, omerugur@gumushane.edu.tr

²Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, metinaksoy@hotmail.de

GİRİŞ

Özellikle son yıllarda Avrupalılaştırma (Europeanization) kavramı, Avrupa entegrasyonu çalışmalarında önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni Avrupalılaştırma kavramının Avrupa entegrasyon sürecinin içeriği ve üye ülkeler üzerinde ortaya çıkardığı etkiler hakkında yeni ve önemli soruları tartışmaya açmış olmasıdır. Bu tartışmalar genel olarak, bugüne kadar Avrupa entegrasyonu konusunda bilimsel olarak çalışılmış konularının dışında, Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkeler ile aday ülkelerin ulusal politikaları, siyasal ve kurumsal yapılarının, Avrupa düzeyinde oluşan politikalardan nasıl ve ne derece etkilendiği sorunsallarına odaklanmıştır. Bu bağlamda, hemen her konuda Avrupa değerlerinin ve normlarının ulusal politika yapım sürecinin bir parçası haline geldiği bir dönemde, Avrupalılaştırmanın, üye ve aday ülkelerin kurumsal yapılarında belirgin ve tanımlanabilir değişikliklere yol açtığı ve açmaya da devam ettiği tartışmasız bir gerçek olarak kabul edilmektedir (Cowles vd., 2001; Featherstone ve Radaelli 2003; Graziano ve Vink, 2008; Schimmelfenning ve Sedelmeier, 2005).

Avrupalılaştırma konusu üzerine yapılan birçok akademik çalışma sadece AB'nin üye ülkeler ve aday ülkeler üzerindeki etkisinin olup olmadığını tartışmakla kalmıyor, bunun yanında Avrupalılaştırma etkisinin kullanışımı, neden ve koşul bakımından da sorgulamaktadır (Börzel ve Risse, 2003; Featherstone ve Radaelli, 2003; Exadaktlos ve Radaelli, 2010). Bu bağlamda, Topluluk mevzuatı, üye ülkelerin yasama yapma sürecinde dikkate alınması gereken şüphesiz önemli faktörlerden biridir. Fakat Avrupalılaştırmanın ulusal politikalar ve idari yapılar üzerindeki etkisinin hangi düzeyde olduğu söz konusu ülkenin mevcut politika uygulamalarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Üye devletlerin resmileşmiş politikaları ve açıkça belirtilmiş Avrupa politika talimatları arasında bir uyumsuzluk bulunması durumunda, uyumlu hale getirilmesi için Avrupalılaştırma tarafından oluşturulan adaptasyon baskısı ile ulusal politikalarda bir değişim beklentisi ortaya çıkacaktır (Börzel ve Risse, 2003: 58). Ayrıca, değişimin kapasitesi, bir yandan ulusal kurumlar arasındaki çoklu veto unsurlarının varlığına veya yokluğuna, diğer yandan eğer resmi ve işlevsel veto unsurları mevcutsa, bunların üstesinden gelebilecek konsensüse dayalı bir siyasal kültürün mevcudiyeti ile doğrudan da orantılıdır (Cowles vd., 2001: 9). Bu bağlamda, çok sayıda resmi ve fiili veto unsurlarının olması, uyum yönünde yapılacak değişikliklerin oluşmasının önünde büyük engeller teşkil edeceklerdir (Héritier, 2001: 45). Buna karşın, ulusal politika ile idari uygulama yapısı ve Avrupa politika istekleri arasında çok fazla uyumsuzluk olmadığı durumlarda kolay bir şekilde bu veto unsurlarının üstesinden gelinebilecektir.

Bu makalede ulusal politikalar ve idari uygulama yapısı ile Avrupa politika istekleri arasındaki uyum ve uyumsuzluk, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde başlatmış olduğu demokratikleştirme reformları çerçevesinde ele alınıp; politika yapma sürecinde etkili olan aktörlerin Avrupalılaştırma mekanizmalarını nasıl algılayıp, bu mekanizmaları hangi şekilde kullandığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun nedeni ise Türkiye, Helsinki Zirvesi ile AB genişleme politikasına resmen dâhil olmasından sonra, Avrupalılaştırma

demokratikleşme süreci için önemli bir itici güç olmuş; yapılan reformlar için yasal ve siyasal bir zemin hazırlamanın da ötesinde bir meşruluk kaynağı oluşturmuştur. Bu bağlamda öncelikle kuramsal bir yaklaşım ile Avrupalılaşıma ve dönüşüm sürecinin hangi şekilde ortaya çıktığı açıklandıktan sonra, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde gerek hükümet gerek muhalefet ve sivil toplum kuruluşlarının bu süreci nasıl algıladıkları ve kullandıkları incelenmeye çalışılacaktır.

1. AVRUPALILAŞMA ve ULUSAL DÜZEYDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

1980'lerdeki Avrupa Tek Senedi ve 1990'ların hemen başlarındaki Maastricht Antlaşması ile Avrupa entegrasyon süreci hız kazanmış ve buna bağlı olarak yeni teoriler ve kavramlar Avrupa çalışmalarında önem kazanmaya başlamıştır (Özdemir, 2012: 314-320). Bu bağlamda, Avrupalılaşıma kavramı, kurumsal Avrupa entegrasyonundan farklı olarak, entegrasyon sürecinin ulusal yapılar, politikalar ve aktörler üzerindeki etkilerine odaklanmasından dolayı yeni bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Aşağıda Avrupalılaşıma sürecinin üye ve aday ülkeler üzerindeki etkilerinin hangi koşullarda ortaya çıktığı kavramsal olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. Avrupalılaşıma Kavramı

Avrupalılaşıma Avrupa ilkelerinin, kurallarının ve değerlerinin katkısı ile ulusal politika yapım sürecini ifade etmektedir (Bulmer ve Radaelli, 2004; Börzel, 1999). Bu bağlamda, Avrupa bütünleşmesi üzerine çalışan siyaset bilimciler Avrupalılaşımayı, Avrupa ilkelerinin, kurallarının ve değerlerinin ulusal politika yapımının bir parçası haline geldiği bir uyum süreci olarak nitelendirmektedirler (Bulmer ve Radaelli, 2004; Börzel, 1999; Cowles vd., 2001; Featherstone ve Radaelli, 2003). Bu nitelendirme doğrultusunda, Landrech (1994) Avrupalılaşımayı "AB'nin ekonomik ve politik yapılarının ulusal politikalarının ve politika yapma sürecinin organizasyonel mantığının bir parçası haline geldiği bir uyum süreci olarak tanımlamaktadır" (Landrech, 1994: 62). Bundan dolayı, Avrupalılaşıma, ulusal aktörlerin ve kurumların üyelik gereksinimlerini karşılamak amacıyla bütünleşme sürecinin getirdiği gelişmeler doğrultusunda, çıkarlarını ve davranışlarını Avrupa düzeyinde oluşan politikalar ile uyumlu hale getirilmesi olarak görülmektedir.

Avrupalılaşıma kavramı, Avrupa bütünleşmesinin Avrupa düzeyinde ortaya çıkardığı kurumsal düzenlemelerin büyümesi ve derinleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme kapsamında, Avrupalılaşıma "Avrupa düzeyinde belirgin yönetim yapılarının ve düzeylerinin oluşması ve gelişmesidir" (Cowles vd., 2001: 4). Nitekim Avrupalılaşıma, "Avrupa düzeyinde belirgin bir siyasal sistem ile aktörler arasındaki sürekli bir etkileşimi resmi ve rutin hale getiren bir siyasal kurumlar kümesinin ortaya çıkması ve yaptırım gücüne sahip Avrupa kurallarının oluşturulmasında uzmanlaşmış bir siyasal ağı gelişmesi" (Cowles vd., 2001: 4) şeklinde açıklanmaktadır. Böylece yönetişimin çeşitli düzeyler arasındaki etkileşiminin ortaya konmasıyla, Avrupalılaşımanın sadece ulus devletler, ulusal politikalar ve politika yapma süreçleri gibi

resmi yapılar üzerinde değil aynı zamanda inanış, değer ve normlar gibi resmi olmayan kurallar, prosedürler ve pratikleri üzerinde de etkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Öte yandan Börzel, Avrupalılaşıma kavramını, “ulusal politika alanlarının artan bir şekilde Avrupa düzeyinde politika yapmanın konusu haline geldiği bir süreç olarak ifade etmektedir” (Börzel, 1999: 574). Börzel, kavramı daha çok AB üyesi ülkelerin egemenlik haklarının bir kısmını Brüksel’e aktarmasından sonra nasıl bir durum ortaya çıkacağı üzerinde şekillendirerek, Avrupalılaşımayı ulusal düzeydeki politika uygulamalarında meydana gelen değişimle sınırlandırma eğilimindedir. Bu durumu Göztepe, bazı egemenlik haklarını saklı tutan üye devletlerle değişik derecelerde kamu gücünü kullanma yetkisine sahip olan AB göz önüne alındığında mevcut yapıyı, mutlaklığın göreliliği olarak ifade etmektedir (Göztepe, 2008: 89). Diğer yandan, Bulmer ve Burch (1998), kavramı “farklı yönetim yapılarının politik, ekonomik ve sosyo-kültürel yapının Avrupa düzeyine göre şekillenmesi olarak tanımlamaktadırlar” (Bulmer ve Burch, 1998: 602-603). Avrupalılaşıma, “üye ulus devletlerin hem politika yapma süreçleri hem de politika uygulamaları açısından AB politikalarının, kurallarının, uygulamalarının ve değerlerinin etkisi altında kaldığı bir süreci nitelendirir (Bulmer ve Burch, 1998: 602). Bu bağlamda, Bulmer ve Burch’a göre, bu düzeye ulaşabilmek için Topluluk norm ve standartlarının üye ülkelerde etkili olması ve içselleştirilmesi ile mümkün olacağına altını çizilmektedir.

Son olarak Radelli, Avrupalılaşıma kavramının içeriğini daha da genişleterek, kavramının sadece üye ülkeler için değil ve aynı zamanda aday ülkeler ve hatta üçüncü ülkeler için de kullanılabilir bir tanım haline dönüştürmüştür. Radelli’ye göre Avrupalılaşıma “AB’nin politik, ekonomik ve sosyo kültürel dinamiklerinin ulusal politikalara, politika yapma süreçlerine, kurumlarına, söylemlerine ve hatta kimliklerine hâkim olan bir mantığın parçası haline geldiği bir süreci özetlemektedir” (Radelli, 2004: 4). AB politika yapma süreçleri içinde oluşturulan ve sonra da ulusal politika ve kurumlarına dahil edilen “resmi ve resmi olmayan kuralların, süreçlerin politika paradigmalarının, iş yapma tarzlarının ve ortak inanış, değer ve normların, inşa edildiği, yayıldığı ve kurumsallaştığı bir sürecin tamamıdır” (Radaelli, 2004: 5). Bu çerçevede Radaelli, Avrupalılaşımanın henüz tamamlanmamış dinamik bir süreç olduğunu ve çok farklı düzeyleri içine alarak her geçen gün içeriği ve kapsamının genişlediğini belirtmektedir.

1.2. Dönüşümün Koşulları

Avrupalılaşıma üzerine yapılan birçok akademik çalışma genellikle sadece AB’nin üye ülkeler ya da aday ülkeler üzerinde etkisi olup olmadığını sorgulamıyor, aynı zamanda nasıl ve hangi koşullar altında böyle bir etkiyi de kullandığını incelemektedir. Bazı çalışmalar ulusal politikalara karşı AB’nin etkisinin görece önemi açısından analitik bir çerçeve çizerken, diğer bazıları ulusal faktörlerin AB’nin politika yapımı sürecini nasıl etkilediği üzerine açıklama getirmeye çalışmaktadırlar.

1.2.1. Uyum Derecesi

Uyum derecesi tezinin merkezi, Avrupa politikalarına kolay ve hızlı bir adaptasyonun Avrupa politikaları, politika yapım süreçleri ve kurumları ile üye ve aday ülkelerin ulusal karşılıkları arasındaki uyum derecesine göre değişiklik gösterdiği üzerine odaklanmaktadır (Cowles vd., 2001; Börzel, 1999; Börzel ve Risse, 2003). Başka bir ifadeyle, “ulusal düzeyde bir değişimin yaşanmasının Avrupa normları, düzenlemeleri, kurumları ve prosedürleri ile ulusal karşılıkları arasındaki uyumsuzluğun mevcudiyetine bağlıdır” (Börzel ve Risse, 2003: 61). İki düzey arasındaki "uyum" veya "uyumsuzluk" derecesi, “ulusal değişim için Avrupalılaştırma tarafından adaptasyonel baskılar meydana getirir” (Börzel, 1999: 579). Ya da Börzel ve Risse'nin (2003) vurgulamış oldukları gibi, “Avrupa düzeyi ile ulusal düzey arasındaki zayıf bir uyumluluk, Avrupalılaştırmanın oluşturduğu güçlü bir adaptasyon baskısını ortaya çıkaracağını belirtirken, tam aksine yüksek bir uyumluluk zayıf bir baskının oluşmasıyla sınırlı kalacaktır” (Börzel ve Risse, 2003: 61). Örneğin, ulusal kurumları Avrupa düzeyi ile neredeyse tam bir uyumluluk göstermekte olan bir ülke, bir adaptasyon baskısıyla karşılaşmayacak ve herhangi bir değişiklik beklenmeyecektir. Diğer yandan, ulusal düzey ve Avrupa düzeyi arasında, yüksek bir uyumsuzluk olması durumunda, adaptasyon baskısının derecesi de daha fazla olacaktır.

Fakat sorun şu ki bazı durumlarda ulusal kurumlar, AB politikaları ulusal model ile örtüşmüyor olsa bile, dışarıdan gelen baskılara otomatik olarak adapte olmayacaklar ve değişen bir ortama rağmen değişime direnebileceklerdir. Bunun temel nedeni, üye ülkelerin kendi ulusal idari düzenlemelerinin AB direktiflerinin uygulanmasındaki etkinliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda, Knill ve Lenschow (2000), iki düzey arasında uyumsuzluğun şart olduğunu ancak “bir AB direktifinin tam ve eksiksiz olarak uygulamasının ulusal düzenleyici geleneklere ve bu direktifin ulusal düzenlemelere kolayca uyum sağlamasına da bağlı olduğunu iddia etmişlerdir” (Knill ve Lenschow, 2000: 66-69).

Diğer yandan, Bulmer ve Radaelli, uyum derecesi tezinin AB politikalarının üye devletler üzerinde kesin bir model olabileceği durumlar altında geçerli olabileceğini, diğer şartlar altında uyum derecesinin geçerli bir mekanizma olamayacağını altını çizmişlerdir. Onların bu tespiti yapmalarındaki en önemli neden, tek bir Avrupalılaştırma modeli olmadığını iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Onlara göre, “Avrupalılaştırma dikey-pozitif- ve yatay-negatif- mekanizmalardan oluşmaktadır” (Bulmer ve Radaelli, 2004: 6). Bu bağlamda, uyum derecesi tezi tipik olarak dikey ya da pozitif bütünleşme kalıbını yansıtan politika tiplerinde açıklama getirebilmektedir. AB'nin açık ve kesin olarak tanımlanmış olduğu ve üye ülkeleri doğrudan etkileme kapasitesine sahip olan politikaların uyum derecesi tezi ile açıklanması mümkündür. Fakat yine onların iddiasına göre, “bu sadece mekanizmanın bir yarısını temsil etmekte ve Avrupalılaştırmanın diğer bir mekanizma olan yatay-negatif- mekanizmasını yok saymakta ya da hesaba katmadığını belirtmektedirler” (Bulmer ve Radaelli, 2004: 6). Yatay mekanizma dikey

mekanizmadaki gibi zorlayıcı politikalar yerine, üye ülkelerin AB politikalarının kendi ulusal politikaları içinde uygulamaya konması genellikle ülkelerin kendi tercihlerine bırakılmıştır. Bu durumda uyum derecesi tezi AB ile üye ülkeler arasında bir uyum ve uyumsuzluğun oluştuğuna açıklama getiremeyecektir.

1.2.2. Arabulucu Faktörler

Bazı siyaset bilimciler bağımsız değişkenlerin üye ülkelerdeki Avrupalılaşma sürecinin analitik çerçevesini çizmede daha fazla belirleyici rol oynadığını iddia etmektedirler (Börzel, 1999; Cowles ve Risse, 2001; Knill, 1998). Yani, adaptasyon baskısı konusunda arabulucu faktörlerin ulusal değişikliğin meydana geleceği konusunda önemli roller üstlendiği vurgusu yapılmaktadır. Bundan dolayı, üye ülkelerin Avrupalılaşma süreci arabulucu (mediating factors) faktörlerin yardımı ile AB'nin ulusal politikalar üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılmaktadır (Börzel, 1999: 577-578).

İlk olarak, çıkarlarını en yüksek seviyeye taşımaya ön planda tutan politik aktörler ulusal politikaların şekillenmesinde önemli rol oynamaktadırlar (Olsen, 1995). Bu aktörler ulusal veya uluslararası düzeyde oluşan ve kurumsallaştırılan norm ve değerlere göre değil, tamamen aktörlerin kendi spesifik çıkarlarına göre hareket ettiği varsayılmaktadır (Schimmelfennig, 2001: 49). Bunun yanında, kurumların oluşturulması aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılığının bir sonucudur ve kurumlar aktörlerin amaçlarını gerçekleştirebilmek için önemli fonksiyonları yerine getirir. Bu bağlamda, Avrupalılaşma aktörler tarafından, kaynakların yeniden dağılımı ve aktörlerin yeniden yetkilendirilmelerine yol açacak bir fırsat yapısı olarak görülmektedir (Börzel ve Risse, 2003: 58; Cowles vd., 2001: 10). Diğer bir deyişle, değişimin olabilirliği ve doğası, ulusal düzeydeki kaynakların ve gücün aktörler arasında el değiştirmesi ve bu anlamda aktörlerin öncekinden farklı yetkilere sahip olması sonucunda AB'ye uyum yönünde bir değişim yaşanması mümkün olacaktır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 12). Ulusal aktörlerin oluşan yeni fırsatlardan istifade etme ya da sınırlamalardan-tehditlerden-kaçınma kapasiteleri o ülkenin politik sistemlerindeki çoklu veto unsurlarına ve var olan kolaylaştırıcı (mediating) formel kurumların varlığına bağlıdır (Börzel, 1999; Cowles vd., 2001; Risse ve Borzel, 2003).

Ülkenin kurumsal yapısında bulunan çoklu veto unsurları, farklı çıkar gruplarını temsil eden, siyasal karar alma sürecinde belirleyici rolleri olduklarından konsensüse varılmasını zorlaştıran ve böylece Avrupa politikalarına uyum yönünde bir değişimi engelleyen ya da yavaşlatan unsurlardan oluşmaktadır (Cowles ve Risse, 2001: 225). Eğer ülkenin politik yapısında bu çoklu veto unsurlarının üstesinde gelebilecek güçlü bir iktidar yoksa Avrupa politikalarıyla açık bir uyumsuzluk görülen ülkenin Avrupalılaşma süreci ciddi anlamda tehlikeye girecektir. Bir ülkenin karar alma süreci içindeki mevcut çoklu veto unsurları reformların yapılmasının önünde en önemli engelleyici yapısal faktör olarak gösterilebilir. Entegrasyonun başarısı bir bakıma kimi ulusal yetkilerin ulusüstü yapıya devrine bağlı olmaktadır (Janessen ve Sibom, 2000: 10). Siyasal iktidarın politik sistem içerisinde dağıtılmaması veya birçok aktörün politika yapma sürecinde söz

söyleme hakkına sahip olmaması, Avrupalılaştırmanın oluşturduğu baskıya yanıt verecek bir sistemin oluşmasına engel olabileceği gibi, ülke siyaseti içindeki reformlara ön ayak olacak bir uzlaşmanın sağlanması veya koalisyonun oluşmasına da engel olacaktır. Öyle ki, çok düşük bir adaptasyon baskısının olduğu durumlarda bile bu veto unsurlarından dolayı Avrupalılaştırma sürecini engelleyici bir unsur olması kuvvetle muhtemeldir (Heritier, 2001: 45).

Diğer yandan, değişimi kolaylaştırıp hızlandıracak veya sınırlandıracak bir diğer unsur ise arabulucu resmi kurumların mevcudiyeti veya yokluğudur. Arabulucu resmi kurumlar, “ulusal aktörlere kullanabilecekleri materyaller ve kaynaklar sağlayarak, ulusal politikaların Avrupa politikaları yönünde uyumlu olması için teşvik ederler” (Caparosso ve Jupille, 2001: 24-25). Yani, bu kurumlar ulusal aktörlere değişim sağlanması için Avrupa fırsat yapılarını keşfetmelerini öncülük etmektedirler. Bu durumu bir örnek ile anlatmak gerekirse, AB eşit ücret ve eşit muamele direktiflerinin Britanya ve Fransa’daki değişim sürecinde bu kurumların etkinliği, bu ülkelerdeki reformların uygulanmasında önemli rol oynamıştır. Buna göre, Britanya’daki Eşit Haklar Komisyonu, ülkedeki kadın organizasyonlarına sağladığı bilgi ve materyaller, Britanya’nın AB direktifine kolayca adapte olmasında önemli bir rol oynamıştır. Buna karşın, Fransa politik yapısında bu gibi arabulucu resmi kurumların olmaması ve/veya sınırlı etkiye sahip olması, AB direktifinin Britanya’da olduğu gibi kolay bir şekilde uyumlu hale gelmesini engellemiştir (Caparosso ve Jupille, 2001: 31). Dolayısıyla, ulusal aktörlerin durumlarını güçlendiren böyle bir kurumun mevcudiyeti ulusal değişikliğin yaşanmasında etkili olabilmektedir.

2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ, AVRUPALILAŞMA ve DEMOKRATİKLEŞME

Türkiye açısından, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ile başlayan ve 1923’te cumhuriyetin kurulması ile ivme kazanan modernleşme süreci, batılı değerler referans alınarak, çağdaş bir devlet yapısı oluşturulmak istenmiştir. Bu bağlamda, Avrupa değerleri Türkiye için modernleşme ile eşdeğer görülmüş ve dolayısıyla Avrupa’nın bir parçası olunmak için her seferinde büyük çabalar gösterilmiştir. Bu çabalar, 20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı devletlerin kurmuş olduğu ve Avrupa düzeyinde bir entegrasyonu hedefleyen o zamanki adıyla Avrupa Ekonomi Topluluğuna (AET) aday olunmak istenmesi ile üst düzeye çıkmıştır.

Türkiye, bugünkü adıyla Avrupa Birliğine (AB) 1959 yılında adaylık başvurusu yapmış olmasına rağmen, AB’nin bu başvuruya vermiş olduğu cevap: Türkiye’nin mevcut kalkınma düzeyinin tam üyelik yükümlülüklerini üstlenmesine imkân vermediği ve dolayısıyla tam üyelik için gereken kriterler yerine getirilene kadar Türkiye ve AB arasında ‘Ortak İlişki’ önerilmiştir. Bu bağlamda, 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması Türkiye ve AB arasında bir ortaklık kurulmasını sağlarken, adım adım Gümrük Birliği’nin kurulmasını ve ileride de tam üyelik içinde uygun bir zeminin oluşmasını öngörmüştür. Ankara Antlaşması’nın öngördüğü süreç devam ederken, Türkiye 1987 yılında sürpriz bir şekilde Avrupa Topluluğu’na tam üyelik başvurusu

yapmış; ancak, Avrupa Komisyonu Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal durumların Avrupa Topluluğu'nun uyum koşullarının üstesinden gelmesinin Türkiye'yi zor durumda bırakacağını belirtmiştir. Bu çerçevede Türkiye ile müzakerelerin mevcut şartlar altında açılmasının yararlı olmayacağı vurgulanmış, taraflar arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanması, ekonomik, siyasi ve kurumsal etkileşimin artırılması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir.

1999 yılına kadar Türkiye-AB ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve bunun doğal bir sonucu olarak Türkiye, AB üyeliği için adaylık statüsü kazanmasını sağlayacak sürecin tamamlanması mümkün olmamıştır (Sobacı, 2011: 86). Genel olarak bakıldığında, 1963-1999 yılları arasında AB-Türkiye ilişkilerinin Türkiye'de siyasi açıdan radikal değişikliklere yol açacak kadar derin, kesin ve güçlü olmadığı görülmektedir. Buna rağmen, özellikle 1990'larda Gümrük Birliği'nin kabul edilmesi ile ticari ilişkiler önemli derecede gelişmesinin yanında, 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesi Türkiye'de Avrupa değerlerine ve normlarına uyum yönünde başlatılacak reformlar için önemli bir itici güç oluşturmuştur (Öniş, 2003: 9)

1999 Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'yi resmi olarak aday ülke olarak kabul etmesinden sonra, hem Türkiye-AB ilişkileri için hem de Türkiye'nin demokratikleşme süreci için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Helsinki Zirvesi'nde kazanılan adaylık statüsü, Türkiye'nin 1993 Kopenhag Avrupa Konseyi zirvesinde belirlenen üyelik kriterleri doğrultusunda "demokrasiyi", "hukukun üstünlüğünü", "insan hakları ve azınlık haklarını korumayı garanti eden kurumların oluşturulmasını" ve AB'nin aldığı ve alacağı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlama kapasitesine sahip olmayı gerektirecek koşulları oluşturmasında zorunlu kılmıştır (Ulusoy, 2005: 473-474). Böyle bir zorunluluk, Türkiye'de demokratik değerlerin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi için geniş kapsamlı ve köklü anayasal reformların ve yasal değişikliklerin yapıldığı bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Çünkü ulusal politikalar ile siyasal ve kurumsal yapıların Avrupa düzeyi ile entegre olması ve Avrupa düzeyinde oluşan politikaların ulusal politika yapımının bir parçası haline gelebilmesi, öncelikle demokrasi ve hukuk devleti gibi Avrupa değerlerinin benimsenmesiyle doğrudan ilgilidir (Stobbe, 2011: 56-75).

2.1. Avrupalılışmanın Türkiye'deki Demokratikleşme Sürecine Etkisi

Avrupalılışmanın bir ülkede değişim yönünde etki yapabilmesi için öncelikli olarak iki temel koşulun oluşması gerekmektedir (Cowles vd., 2001: 5) Bunlardan birincisi, Avrupa politikaları, politika yapım süreçleri ve kurumları ile ulusal karşılıkları arasında bir uyumsuzluğun mevcudiyetidir. Türkiye'nin aday ülke statüsünün kesinleşmesi ile özellikle Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlamak için çeşitli demokratik reformların gerçekleştirilmesi gerekmiştir. Zira tam üyelik statüsü kazanılabilmesi için tüm aday ülkeler için bağlayıcı olan bu kriterlerin yerine getirmesi bir ön şart olarak görülmekteydi (Sobacı, 2011: 93). Bu bağlamda, demokrasinin güvence altına alınması, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygı ve bunların korunması konusunda,

Türkiye'nin ulusal politikaları ile AB'nin politikaları ve kurumsal yapıları arasında bir uyumsuzluk olması AB düzeyi ile uyumlu olmak için ulusal düzeyde birçok reformun yapılması zorunlu hale gelmiştir (Gürsoy, 2013: 70). Böylece, Avrupalılaştırmanın Türkiye üzerinde bir uyum baskısı oluşturması için gerekli olan ilk koşul bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Fakat kavramsal çerçeve kapsamında da belirtildiği gibi AB ve ulusal düzey arasındaki uyumsuzluk Avrupalılaştırma için gerekli ama tek başına yeterli bir kriter değildir (Börzel, 2003; Börzel ve Risse, 2003). Bundan dolayı, Avrupa ile ulusal düzey arasındaki ortaya çıkan uyumsuzluk ve onun oluşturduğu baskıya karşılık verebilecek, ulusal politikalarda ve kurumsal yapısında değişimi kolaylaştıracak ve politik sistem içerisindeki veto unsurlarının muhtemel dirençlerini elimine edebilecek faktörlerin varlığı ikincil öneme sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye'de Avrupalılaştırma sürecini kolaylaştıran faktörlerin yanında, bu süreci engelleyebilecek ya da zorlaştıracak unsurları da içinde barındırmaktadır. Bu faktörler, öncelikle, ülkenin kurumsal yapısı içinde bulunan ve politik karar alma sürecinde farklı çıkar gruplarını temsil eden, dolayısıyla karar alma sürecinde bir konsensüsün oluşmasını zorlaştıran direnç noktaları olabilmektedir. Bu direnç noktalarının, doğal olarak, Avrupalılaştırmadan kaynaklanan uyum yönündeki değişimi engelleyen ya da yavaşlatılmasında önemli roller oynadığı görülmüştür.

2.1.1. Demokratikleşme Sürecini Yavaşlatıcı Veto Unsurlar

Türkiye'de Helsinki Zirvesinden sonra başlatılan reform ve demokratikleşme çabaları, cumhuriyetin kurulmasından günümüze kadar olan dönemde yerleşik hale gelen Türk siyaseti ile zaman zaman çelişkiler gösterdiği görülmüştür (Cizre, 2004: 107). Zira AB'nin Türkiye'den gerçekleştirmesini beklediği egemenliğin devri, yerel yönetimlerin özerkliklerinin artırılması, hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi ve insan hakları ve azınlıklara karşı saygı gibi konular Türkiye'nin kendi yerleşik düzeni tarafından şüphe ile yaklaşmıştır (Cizre, 2004: 107). Dolayısıyla, zaten AB ve Türkiye arasında ortaya çıkan yüksek uyum sorununun yanına, bu dinamiklerin eklenmesi ile Avrupa politikalarına uyum sürecinde yapılacak reformları engelleyen ya da yavaşlatan direnç noktaları meydana gelmiştir. Bunun en temel nedeni, bir yandan uyum sürecinde yapılacak reformlar ile ortaya çıkacak uyum maliyetinin en fazla kendilerini etkileyeceği düşüncesidir (Cowles ve Risse, 2001: 221). Diğer yandan ise, bu reformlar ile sadece ulusal sistemde bir dönüşüm yaşanmayacağı, aynı zamanda yasal ve politik yapı içinde gücün yeniden dağıtılmasına sonucu ülkenin meşruluğun kaynaklarında da önemli ve köklü değişiklikler yaşanacak olmasıdır.

Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde en önemli kilometre taşlarından birini meydana getiren AB üyeliği süreciyle uzun yıllardır sorgulanması mümkün olmayan 'katı devletin milleti' anlayışında önemli bir değişiklik yaşanarak, halkın devleti denetlemesine imkan veren demokratikleşme süreçlerinin güçlenmesinin önü açılmıştır (Dağı 2000: 137). Bu nedenle, özellikle kendilerini Türkiye'deki laik-demokratik düzenin kurucu ve koruyucu unsuru olarak gören Kemalist elitler –her ne kadar Batılılaşmayı temel değer

olarak görseler de-, AB üyelik sürecinde Avrupa değer ve normlarını, yerleşik hale gelen bir takım değerlerin sorgulanabilir hale getirecek olmasından dolayı bir tehdit olarak görmeye başlamışlardır. Bu ise AB üyeliğine karşı tutumlarının değişmesine ve önemli bir veto unsuru olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Schimmelfenning ve Sedemeyr. 2005: 41). Bu bağlamda, Katı devlet ideolojisi ve onun bürokratik devlet anlayışının, Türkiye'nin AB'ye uyum yönünde başlatmış olduğu reform sürecinde, ulusal düzeyde elinde bulundurduğu gücü sınırlandırmak istememesinden dolayı gerek bürokratik yapıları kullanarak, gerekse ordunun siyasete karışması yoluyla süreci yavaşlatıcı bir rol oynadığı görülmüştür.

Öte yandan, Türkiye'nin Avrupalılaşması sürecinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) de önemli bir veto unsurunu oluşturmuştur. Her ne kadar TSK, tıpkı Kemalist elitler gibi, Türkiye'nin modernleşme sürecinde Batı değerlerini referans alınmasını savunsalar da, özellikle AB üyeliği sürecinde gerçekleştirilecek reformlar konusunda önemli çekinceler ortaya koymuşlardır. Zira TSK, AB üyeliği için yapılacak reform sürecini Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve laik yapısına bir tehdit olarak görülen Kürt ve siyasal İslam sorunu konusunda Türkiye'yi savunmasız bırakacak bir süreç olarak düşünmüşlerdir (Cizre 2004: 108). Ancak daha da önemlisi, müzakere sürecinde AB'nin ordu üzerindeki sivillerin kontrolünü artıracak reformları bir ön koşul olarak Türkiye'nin önüne koyması, TSK'nın siviller tarafından sorgulanacak bir kurum haline dönüşmesini sağlayacak bir durumu ortaya çıkarmıştır (Schimmelfenning ve Sedemeyr. 2005: 44). Bu durum ise kendisini cumhuriyetin temel değerlerinin bir koruyucu olarak gören ve Türk siyasetini şekillendirme gücüne sahip olan TSK tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Buna rağmen, AB üyeliği için yapılan reform süreçlerinde engelleyici bir rol oynamayarak, asker-sivil ilişkileri büyük oranda AB standartlarına yakınlaşmasına imkan tanımıştır. Ancak unutulmamalıdır ki, TSK Türkiye'de hala önemli bir gücü ve bu bağlamda güçlü bir veto noktasını oluşturmaktadır (Gürbey, 1997: 117-125).

Türkiye'nin Avrupalılaşmasında diğer bir veto unsuru ama diğerleri kadar etkin olmayanı ise aşırı milliyetçi grupların mevcudiyettir. Aşırı milliyetçi gruplar, aslında, Türkiye'nin batılılaşma sürecine karşıt olmasalar da, özellikle Kürt sorunu, azınlık ve insan hakları gibi konularda, Kopenhag Kriterlerinin bir kısmına şüphe ile yaklaşmaktadırlar (Ataya, 2003: 210). Bunun temel nedeni, bu kriterlerin uygulanmasının Türkiye'nin üniter yapısını tehlikeye sokacağını, dolayısıyla AB üyeliğinin Türkiye için gerekli olup olmadığı ayrıca sorgulanmaktadır. Bunun yanında, özellikle PKK terör örgütü konusunda AB'nin samimi davranmadığı ve Türkiye'ye destek vermediği konusunda eleştirilerde bulunmaktadırlar. Ancak, milliyetçi kanadı temsil eden Milliyetçi Hareket Partisi'nin hükümet ortağı olduğu dönemde AB için gerçekleştirilen reformlara destek vermesi, uyum sürecinde engelleyici bir aktör olamayacağını göstermiştir (Ataya, 2003: 210).

Bu bağlamda şu söylenebilir ki, Türkiye'nin Avrupalılaşması sürecinde, ulusal politika içerisinde çoklu veto unsurlarının mevcudiyeti söz konusu olup, bu grupların AB

üyeliği sürecinde yaşanacak reformlara karşı şüpheli yaklaşımlarının olduğu açıktır. Ancak, Avrupalılaştırmanın ulusal politikalar üzerindeki dönüşüm etkisi, özellikle AB üyeliği müzakereleri çerçevesinde yapılan reformlar yoluyla iktidarın ve kaynakların aktörler arasında yeniden dağıtılmasına ve bu aktörlerin yeniden yetkilendirilmesine uyum yönünde ulusal politika içerisinde oluşabilecek veto unsurlarının aşılmasını kolaylaştırmaktadır. Nitekim AK parti ya da AKP iktidarının (Adalet ve Kalkınma Partisi), AB reformları çerçevesinde ordunun siyasi karar alma süreci içindeki etkinliğini kıırarak, ulusal karar alma süreçleri içinde sivil aktörlerin güçlerinin yeniden şekillenmesinde önemli bir mesafe kat ettiği görülmektedir.

2.1.2. Demokratikleşme Sürecinin Destek Unsurları

Türkiye'nin AB'ne üyelik süreci Avrupalılaştırma süreci ile son yıllarda yukarıda belirtilen çoklu veto unsuruna rağmen hızlı bir ivme kazandığı görülmektedir. Bu hızlı ivmenin arkasında şüphesiz ulusal politika içindeki aktörlerin etkinliklerinin önemli bir yeri mevcuttur. Özellikle 3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidar olan AKP ya da AK parti, güçlü muhafazakâr köklere sahip olmasına rağmen, kendini muhafazakâr demokrat bir parti olarak tanımlayarak, AB sürecinin hız kazanmasında etkin bir rol oynamıştır (Dağı, 2005: 21). AKP, iktidara gelmesinden sonra, kendini bir yandan AB üyelik sürecinin olmazsa olmazlarından olan demokratik ve hukuk devletinin önemli bir savunucusu, diğer yandan uzun yıllar tesis edilemeyen toplumsal barışın cumhuriyetin temel ilkeleriyle ters düşmeyecek biçimde oluşturma gayreti içinde olan bir parti olarak ön plana çıkmıştır.

Bu çerçevede, AK parti AB üyeliği perspektifinde, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesinde, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması konusunda AB reform süreçlerinin en önemli destekçisi olmuştur. Bunun en temel nedeni, uzun yıllar yerleşik düzen tarafından bir tehdit olarak görülen muhafazakâr kesimin ancak demokratik AB değerlerine ve özellikle AB üyeliğine yönelerek bir baskı aracı olarak hissettikleri katı devlet ideolojisini sınırlandırabilecekleri anlamış olmaları bir ilgisidir (Sözen ve Shaw, 2003: 110). Bu bağlamda, AB norm ve değerleri muhafazakar gruplar için önemli bir meşruluk aracına dönüşmüş ve bu sayede siyasal alanda temsil edilme olanağına kavuşmuşlardır. Dolayısıyla, AB'ye üyelik hedefi ve Kopenhag siyasi kriterleri bu gruplarının –her ne kadar daha önce en büyük eleştiriyi getirmiş olsalar da– savunduğu en önemli argümanlar haline dönüşmüştür. Nitekim AB üyelik sürecinde yapılacak reformlar ile Türkiye'deki katı devlet ideolojisinin karşısında bireyin güç kazanmasına bağlı olarak çoğulcu demokratik siyasal sistemin yerleşmesi, muhafazakar kesimin ve AK partinin yararına olacağı oldukça açıktır (Dağı, 2005: 32). Başka bir söylemle, muhafazakâr grupların ve partilerin yerleşik katı devlet ideolojisi ve bu ideolojisinin koruyucusu durumunda olan askere karşı AB ve AB'nin değerlerine ihtiyaç duydukları görülmektedir.

AK parti, yine kendi söylemleriyle Milli Görüş gömleğini çıkararak, batılı söylemleri ön plana çıkarması, dışarıda başta AB olmak üzere batılı devletlerin, içeride de liberal

entelektüellerin desteğini alarak, demokratik değerlerin ve kurumların geliştirilmesi, sosyal ve siyasal haklarının sınırlarının genişletilmesine olanak verecek bir reform sürecini başlatma fırsatı yakalamıştır. (Sözen ve Shaw, 2003). AK parti, bir yandan önceki hükümetin başlatmış olduğu siyasal ve ekonomi reformları devam ettirmiş, diğer yandan AB üyesi ülkelerle sıkı ilişkiler kurarak bu ülkelerin desteğini almaya çalışmıştır (Sobacı, 2011: 93). Bu durum şüphesiz AK partiyi AB üyelik sürecinin temel aktörü ve destek noktası haline getirmiştir. Öyle ki, dönemin AB-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu Eş başkanı Joost Lagendjik AKP'nin AB ile olan ilişkileri için; "AKP'nin Türkiye'yi hiç olmadığı kadar AB'ye yaklaştırdığını belirterek, AKP'nin bu konuda geçmiş hükümetlerden daha istekli hareket ettiğinin altını çizmiştir" (Lagendjik, 2006).

Diğer yandan, Türkiye'nin Avrupalılaşması sürecinde AB de önemli bir destek noktası olmayı başarmıştır. AB, Türkiye'deki reform sürecinde dışsal bir aktör olarak sürece dâhil olmuş ve demokratikleşme sürecinin hızlanması için önemli fırsat yapılarının oluşmasına katkı sağlamıştır. AB, yapılacak reformlar için önemli bir yasal dayanak noktasını oluşturmanın yanında, reform süreçlerinde karşılaşılabilecek çoklu veto unsurlarının üstesinden gelinmesi için ulusal politikada iktidarın ve kaynakların aktörler arasında yeniden dağıtılmasına ve bu aktörlerin yeniden yetkilendirilmesine ön ayak olacak bir fırsat yapısını oluşturmuştur (Börzel ve Soyaltın, 2012: 13). Bununla birlikte, tüm aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin artırılması ve demokratikleşme sürecinde aktif rol oynamalarını sağlamak amacıyla sadece yasal değişiklikleri tetiklememiş, aynı zamanda mali yardımları da içeren çeşitli programlar oluşturarak süreci destekleyici rol de üstlendiği görülmektedir (Sobacı 2011). Örneğin, AB, eğitim, kültür ve politik işbirliği projeleriyle aday ülke ve üye ülkeler arasında sosyal etkileşimin ve öğrenmenin artması olarak sağlayarak AB müktesebatını, norm ve değerlerini, insan hakları ve özgürlükler konusunda kamu çalışanlarını ve sivil toplum kuruluşlarını bilgilendirerek süreç için desteğin artırılmasını hedeflemiştir. Böylece, aktörlerin beklentilerini ve inanışlarını değiştirerek daha dolaylı yoldan, sonraki dönemlerden ortaya çıkacak AB gereksinimleri ve politikaları için zihinsel zeminin oluşması mümkün hale getirilmeye çalışılmıştır (Tocci, 2005: 81).

Ancak Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli rol oynayan bu iki aktörün son dönemde süreci yavaşlatıcı bir etki yaptıkları görülmektedir. Her ne kadar her iki taraf birbirini suçluyor olsa da, hem AK parti hem de AB Türkiye'nin demokratikleşme sürecinin yavaşlamasında etkili olmuştur. AB'nin her seferinde Türkiye'yi tam üyelik perspektifine yakınlaştırmak yerine, onun Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla bağlanacağını belirtmesi, sürecin ucunun açık tutulması veya başka alternatifler gösterilmesi Türkiye'nin AB'ye alınmayacağı yönünde bir kanaatin oluşmasına neden olmuştur (Sobacı, 2011: 95). Yine 2005'te başlayan müzakere sürecinde Kıbrıs konusundan dolayı AB tarafından sekiz başlığın geçici olarak kapatılması, Türkiye'nin AB'ye üye olmasının mümkün olmadığı algısını güçlendirmiştir (Kaygusuz, 2013: 429). AB'nin bu tutumu AK partideki geleneksel AB

karşıtlığı/güvensizliği reflekslerinin yeniden ortaya çıkmasına, AB yaklaşımının değişmesine ve Türkiye'nin örneğin Şangay İşbirliği Örgütü gibi farklı alternatiflere yönelmesine neden olacak süreçlerin önünü açmıştır. Hâlbuki 2007'den sonra yavaşlayan reform süreçlerini tekrardan hızlandırabilecek ve ulusal sistem içinde hızlı bir şekilde yükselen AK parti iktidarını dengeleyici bir mekanizma olabilecek AB, Türkiye'de hukuk devletinin, demokrasinin ve özgürlüklerin artırılmasında ve içselleştirilmesinde önemli bir rol oynama fırsatını elinden kaçırmıştır. AK parti ise AB ile olan ilişkilerini uzun bir süre sürüncemede bırakması, Türkiye'nin demokratikleşmesi için gerekli olan Avrupa değerlerinin ve normlarının ulusal politikaya aktarılması konusunda engelleyici veya yavaşlatıcı bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak Suriye mülteci krizinden sonra tarafların tekrardan birbirilerine ihtiyaç duymaları, AB-Türkiye ilişkilerinin canlanacağı yönünde bir algının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Elbette taraflar arasındaki bu yakınlaşmanın 2003-2007 yılları arasında olduğu gibi bir reform ve uyum sürecini meydana getirip getirmeyeceği konusu şuan için tahmin edilmesi oldukça zor bir konuyu oluşturmaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

1990'ların sonlarından beri "Avrupalılaşma" AB çalışmalarında yaygın araştırma alanı haline gelmiştir (Cowles vd., 2001; Featherstone ve Radaelli, 2003; Graziano ve Vink, 2008; Bache ve Jordan, 2008). Avrupalılaşmanın AB çalışmalarında önemli bir kavram haline gelmesinde 1990'lı yıllardan sonra Avrupa bütünleşme sürecinde yaşanan evrimden kaynaklanmaktadır. Maastricht antlaşması ile bir yandan AB içinde ekonomik ve parasal birliğin oluşturulması ile tek pazarın kurumsallaşması, diğer yandan genişleme süreci gibi bir dizi faktörün bir araya gelerek Avrupa bütünleşme sürecini hızlandırması, Avrupalılaşma kavramı üzerine düşünsel ilginin artışına açıklık getirmektedir. Avrupalılaşma kavramının tanımının ve kullanım çeşitliliğinden dolayı, Avrupalılaşmanın Avrupa bütünleşme sürecindeki fonksiyonun ne olduğu sorusu hala siyaset bilimciler arasında önemli bir tartışma konusudur. Ancak, pek çok başlangıç noktası olmasına rağmen, Avrupalılaşma üye ülkeler üzerindeki etkisine bazı temel konu ve sorularla ilgili bir fikir birliği mevcuttur. Bu bağlamda, AB'nin üye ülkeler ve aday ülkeler üzerindeki sayısız şekilde ortaya çıkan aktiviteleri ve mevzuatı tarafından etkilendiği çok açık olmasına rağmen, son on yıla kadar bu etkilerin ülkeler üzerindeki etkilerinin nasıl ve hangi koşullar altında ortaya çıktığı göz ardı edilmekteydi. İşte bundan dolayı, mevcut Avrupalılaşma literatürü son yıllarda AB'nin ulusal politikalar üzerindeki etkisinin nasıl ve hangi derecede olduğunu anlamak için yoğun bir çaba içerisinde.

Avrupalılaşmanın üye ülkeler üzerinde nasıl ortaya çıktığı ise cevaplanması gereken en önemli sorulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle Avrupalılaşma ulus devletleri uyum baskısı kullanarak değiştirmektedir. Başka bir deyişle, Avrupalılaşmadan söz edebilmemiz için her şeyden önce Avrupa politikaları ile ulusal politikalar arasında bir uyumsuzluğun olması gerekmektedir. Böylece Avrupalılaşma ulus devletler üzerinde adaptasyon baskıları oluşturarak, onların ulusal politikalarının Avrupa politikaları ile

uyumlu hale getirmesine ön ayak olacaktır. Kimi durumlarda iki düzey arasındaki uyumun derecesi değişkenlik gösterebilmekte ve dolayısıyla adaptasyon baskısının derecesi de farklılık gösterebilmektedir. Fakat Avrupalılaşıma ve onun oluşturmuş olduğu adaptasyon baskısı başlı başına gerekli bir unsurdur ancak tek başına ulusal politikalarda bir değişimin yaşanmasına yeterli değildir. Bazı durumlarda ulusal kurumlar, AB politikaları ulusal model ile örtüşmüyor olsa bile, dışarıdan gelen baskılara otomatik olarak adapte olmayacaklar ve fakat değişen bir ortama rağmen değişime direnebileceklerdir. İşte bundan dolayı, güçlü bir Avrupalılaşıma hareketi ve onun oluşturduğu adaptasyon baskısı kendiliğinden bir ulusal değişikliğe neden olamayacaktır. Bu unsurlar her ülkenin kendi kolaylaştırıcı unsurlar ile ilişkilendirilmediği ve desteklenmediği sürece bir değişimden söz etmek oldukça zor olacaktır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupalılaşıma süreci aynı zamanda AB üyelik süreci ile paralellikler göstermektedir. Avrupa düzeyinde oluşan politikaların Türkiye'nin ulusal sistemine aktarılması yine AB müktesebatı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ancak, yukarıda da bahsedildiği gibi, ulusal kurumlar zaman zaman Avrupa politikalarının ulusal politika ile uyumlu hale getirilmesi konusunda yapılacak reformları olumlu karşılamamakta, değişime karşı direnç unsuru oluşturabilmektedir. AB'nin Türkiye'den demokratikleşme, insan hakları ve ordunun üzerinde sivil kontrolün kurulması gibi konularında yapmasını istediği reformlar, oluşagelen devlet ideolojisi ve bunu destekleyen grupların statülerinde bir değişime neden olacağından, süreci engelleyici veya zorlaştırıcı eğilim içerisinde olabilmektedirler. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de AB sürecinin verdiği ivme ile gerçekleştirilen reform ve demokratikleşme çabaları, Türkiye'nin yıllardır uyguladığı sistem ve ideolojiyle çatışmakta, ülkenin içerisinde güçlü bir dirençle karşılaşmaktadır. Bundan dolayı Avrupalılaşıma sürecine yönelik olarak reformlara karşı birer veto unsuru haline dönüşebilmektedirler.

Ancak, Avrupalılaşıma, iktidarın ve kaynakların aktörler arasında yeniden dağıtılması ve bu aktörlerin yeniden yetkilendirilmesi ile ulusal politika içindeki çoklu veto unsurlarının üstesinden gelinmesine yardımcı olabilmektedir. Ulusal aktörlerin, oluşan bu yeni fırsat yapılarından yararlanma ve/veya tehditlerden kaçınması, yine aktörlerin Avrupalılaşımanın sunduğu fırsat yapılarını iyi değerlendirmesiyle de doğrudan ilgilidir. Bu çerçevede, 3 Kasım 2002 seçimleri ile iktidar olan AKP, Türkiye'nin AB üyeliği için yapılması gereken reformları hızlandırarak, bu reformları kendi pozisyonunu laik siyasi elitten ve askeri kesimden gelebilecek olası tehditlere karşı güçlendirmek, sağlamlaştırmak ve hatta meşrulaştırmak için kullanmıştır. Öyle ki, AB'ye uyum için yapılan reformlar, AK partiye karşı açılan kapatma davası sürecinde önemli rol oynamıştır. AK Partinin AB yanlısı politikalar izlediği izlenimi olan Birlik, kapatma davasına karşı tepkili olmuştur (Baykal ve Arat, 2013: 387) Bu düzenlemeler kapatma davası sırasında AK Parti'nin savunmasını oluştururken, partiyi kapatmanın hukuksuz olduğu tezlerine zemin hazırlamıştır. AK Parti, parti kapatma konusunda Venedik Komisyonu raporuna atıf yaparak, "şiddet ve terör eylemlerine bulaşmadığı" için

verilecek kapatma cezasının uluslararası normlara aykırı olduğu belirtilerek, Avrupalılaştırmanın sunmuş olduğu fırsat yapısından yararlanılmıştır.

Sonuç olarak, Avrupalılaştırma ulusal politikaları Avrupa değerleri ile uyumlu hale getirebilmek için gerekli ama tek başına yeterli değildir. Bundan dolayı, süreci kolaylaştıracak ve destekleyecek aktörlerin mevcudiyeti de oldukça önemlidir. Bu aktörlerin politik tercihleri, yukarıda AKP örneğinde de görülebileceği gibi, her zaman AB düzeyinde oluşturulan ve kurumsallaşan norm ve standartlar değil, aktörlerin özel çıkarlarını da temsil edebilmektedir. Ve fakat bu bile ülkedeki dönüşümün olumlu yönde devam etmesine yardımcı olmaktadır. Diğer yandan, Avrupalılaştırma, aktörler arasında güç ve kaynakların yeniden dağılımına yardımcı olan reform süreçlerine önemli etki yaparken, uyum maliyetinin tüm aktörler tarafından paylaşılmasına ayrıca önem vermektedir. Böylece, gerçekleştirilecek köklü anayasal ve hukuki reformlara karşı muhtemel veto unsurlarını en aza indirerek, Avrupa değerlerinin ülkenin ulusal politikalarının bir parçası haline gelmesini ve bu politikaların içselleştirilmesini daha mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ataya, A. G. (2003). From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: Changing Political Attitudes on the European Union in Turkey, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 5(2), 206-222.
- Bache, I. & Jordan, A. (2008). *The Europeanization of British Politics?*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Baykal, S. & Arat, T. (2013). AB'yle İlişkiler, içinde Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III, 2001-2012*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 337-400.
- Börzel, T. (1999), Towards Convergence in Europe? Institutional Adaption to Europeanization in Germany and Spain, *Journal of Common Market Studies*, 37(4), 573-596.
- Börzel, T. & Risse, T. (2003). Conceptualizing The Domestic Impact of Europe, içinde K. Featherstone and C. M. Radaelli (Eds.), *The Politics of Europeanization*, Oxford: Oxford University Press.
- Börzel T. A. & Soyaltın, D. (2012). Europeanization in Turkey Stretching a Concept to its Limits?, No. 36- February.
- Bulmer, S. & Burch, M. (1998). Organizing for Europe: Whitehall, the British State and the European Union, *Public Administration*, 76, 601-628.
- Bulmer, S. & Radaelli, C. (2004). The Europeanisation of National Policy?, *Europeanisation Online Papers*, Queen's University Belfast, No. 1, 1-22.

Caporaso, J. A. & Jupille, J. (2001). The Europeanization of Social Policy and Domestic Political Change, içinde Maria Green Cowles, James A. Caporaso and Thomas Risse (Eds.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca. NY: Cornell University Press, 21-43.

Cizre, Ü. (2004). Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Union Enlargement Zone, *European Journal of Political Research*, 43, 107-125.

Cowles, M. & Risse, T. (2001). Transforming Europe: Conclusions, içinde Maria Green Cowles, James A. Caporaso and Thomas Risse (Eds.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, NY: Cornell University Press, 217-237.

Dağı, İ. (2001), Avrupa Birliği ve Türkiye: Batılılaşmanın Neresindeyiz?, içinde İhsan Dağı, Çalış Şaban ve Ramazan Gözen(Der.), *Türkiyenin Dış Politika Gündemi*, Ankara: Liberte, 113-136.

Dağı, İ. (2005). Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization, *Turkish Studies*, 6(1), 21-37.

Exadaktylos, T. & Radaelli, C. M. (2010). Do we need distance to get close? Looking for causality in Europeanization research, Workshop on Establishing Causality in Europeanization Research, Center for European Governance, University of Exeter.

Featherstone, K. & Radaelli C. (2003). *The Politics of Europeanisation*, Oxford: Oxford University Press.

Göztepe, E. (2008). *Avrupa Birliğinin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Graziano, P. & Vink, M. (2008). *Europeanization. New Research Agendas*, Houndmills and New York: Palgrave Macmillan.

Gürbey, G. (1997). Türkiye’de Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller, içinde Ferhad İbrahim ve Heidi Wedel (Der.), çev. Erol Özbek, *Ortadoğu’da Sivil Toplum Sorunları*, İstanbul: İletişim Yayınları., 117-137.

Gürsoy, Y. (2013). Avrupa Birliği ve Demokratikleşme, içinde Ayhan Kaya, S. A. Düzgüt, Y. Gürsoy ve Ö. O. Beşgül (Eds.), *Avrupa Birliği’ne Giriş: Tarih, Kurumlar ve Politikalar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 59-76.

Heper, M. (2005). The EU: Turkish Military and Democracy, *South European Society and Politics*, 10(1), 33-44.

Héritier, A. (2001). Differential Europe: National Administrative Responses to Community Policy, içinde Maria Green Cowles, James A. Caporaso and Thomas Risse (Eds.), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. NY: Cornell University Press, 44-59.

Janssen, M. & Sibom, F. (2000). Perspektiven der europäischen Integration-Einleitung, içinde M. Janssen and Frank Sibom (Eds), *Forschungen zur Europäischen Integration, Perspektiven der Europäischen Integration Sozioökonomische, kulturelle und politische Aspekte*: Springer Fachmedien Wiesbaden.

Kaygusuz, Ö. (2013). Türkiye-AB ilişkilerinin ‘Möbius’ Şeridi: AB Çokkültürlülüğü, içinde İlhan Uzgel ve Bülent Duru (Eds.), *2002-2009 AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara: Phoenix.

Knill, C. & Lehmkuhl, D. (2000). An Alternative Route of European Integration: The Community’s Railway Policies, *West European Politics*, 23(1), 65-88.

Knill, C. (1998). European Policies: The Impact of National Administrative Traditions, *Journal of Public Policy*, 18, 1-28.

Landrech, R. (1994). The Europeanization of Politics and Institutions: the Case of France, *Journal of Common Market Studies*, 32(1), 69-88.

Legendjik, J. (2006). Seminar on Turkey-EU Relations For University Students From Turkey, European Parliament, 01.06.2006, Brussels.

Olsen, J. P. (1995). Europeanization and the Nation-State Dynamics, Arena Working Paper 9/95.

Öniş, Z. (2003). Domestic Politics, International Norms and Challenges to the State: Turkey and EU Relations in post-Helsinki Era, içinde Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin (Eds.), Special Issue: Turkey and EU, Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics, *Turkish Studies*, 4(1), 9-34.

Özdemir, H. (2012), *Avrupa Mantığı, Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Pratiği*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Radaelli, C. (2004). Europeanisation: Solution or Problem, içinde M. Cini and A. Bourne (Eds.), *The Palgrave Guide to European Studies*, Basingstoke: Palgrave, 56-76.

Schimmelfennig, F. & Sedelmeier, U. (2005). Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe, içinde F. Schimmelfennig and U. Sedelmeier (Eds.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca: Cornell University Press.

Schimmelfennig, F. (2001). The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union, *International Organization*, 55(1), 47-80.

Sobacı, M. Z. (2011). Avrupa Birliği Koşulsallığının Etkinliği Bağlamında Türkiye’de Reform Üzerine Bir Analiz, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 85-100.

Sözen, S. & Shaw, I. (2003). Turkey and the European Union: Modernizing a Traditional State?, *Social Policy & Administration*, 37(2), 108-107.

Stobbe, H. G. (2011). European Governance. Ein Beitrag zu ihrem normativen Fundament, içinde Georg Simonis und Helmut Elbers (Eds.), *Externe EU-Governance*, Wiesbaden: Springer Fachmedien, 56-80.

Tocci, N. (2005). Europeanization in Turkey: Trigger or Anchor for Reform?, *South European Society & Politics*, 10(1), 73-83.

Ulusoy, K. (2005). Turkey's Reform Effort Reconsidered 1987-2004, *European University Institute Working Papers*, RSCAS No:2005/28, 472-490.